

процессе / Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. – М. : Юрид. лит., 1965.

5. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – 304 с.

6. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

Иванчишин И.И. Организационно-тактическое обеспечение проведения осмотра при расследовании преступлений, совершенных организованными группировками. Рассмотрены актуальные проблемные вопросы организационно-тактического обеспечения проведения следственного осмотра при расследовании преступлений, совершенных организованными преступными группировками. Проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предложены организационные меры и тактические приемы проведения следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: следственный осмотр, организация, тактика, тактические приемы, организационное обеспечение.

Ivanchyshyn I.I. Organizational-tactic support of conducting crime scene examination during investigation of crimes committed by organized groups. This scientific article is about treatment of the actual problem questions of carrying out of investigatory inspection.

The author have analyzed the points of view available in the legal literature on these questions and offered the tactical method of carrying out of investigatory actions.

Keywords: investigatory inspection, interrogation, tactics, tactical method, tactical security.

Надійшла до редакції 26.12.2016

Каторкін Р.А.

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.343.5

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ В УКРАЇНІ У XX СТОЛІТТІ

Розглянуто розвиток на землях сучасної України кримінально-правових норм, що регулювали відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу у XX столітті, проаналізовано їх основні недоліки та переваги.

Ключові слова: ухилення, призов, строкова військова служба, злочин, покарання, офіцерський склад, Кримінальний кодекс.

Постановка проблеми. У 1991 році наша країна здобула незалежність, однак, як показують останні події на Донбасі та в АР Крим, даний здобуток треба відстоювати кожен день, оскільки демократичний проєвропейський шлях України подобається далеко не всім «сусідам». Щоденна війна, що точиться на теренах нашої Батьківщини, в черговий раз демонструє нам важливість сильної та дисциплінованої армії. Проблеми в її комплектації підбивають боєздатність держави, ставлячи тим самим під загрозу життя, здоров'я та свободу мільйонів громадян. У зв'язку із цим будь-які правопорушення у цій сфері набувають особливого значення.

Дослідження кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в історико-правовому аспекті має допомогти виявити основні помилки та здобутки кримінального права в цій галузі, допоможе удосконалити чинне законодавство в цій галузі знань, якщо воно буде необхідним. Крім того, як слушно зазначають М.І. Панов та Н.О. Гуторова, історико-правовий метод дослідження дає можливість показати генезис проблем кримінальної відповідальності за окремі види злочинів на базі аналізу кримінального законодавства минулих років і практики його застосування, виявити тенденції розвитку законодавства, прослідкувати його взаємозв'язок із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави, а також розвитком інших галузей права [1, с. 303].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу досліджували різні вчені, серед яких особливий внесок становлять праці М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, В.О. Глушкова, С.П. Кучевської, О.М. Литвинова, І.І. Митрофанова, М.І. Мельника, М.І. Панова, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка, В.В. Шаблистого та ін. Незважаючи на це, дослідження кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в історико-правовому аспекті не проводились, що й виступило додатковим аргументом при обранні теми цієї наукової статті.

Мета статті – дослідити розвиток норм про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в ХХ столітті, виявити основні недоліки і переваги.

Виклад основного матеріалу. Першим нормативно-правовим актом ХХ століття в Російській імперії, що встановлював кримінальну відповідальність за ухилення від строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу, було «Уложення про покарання кримінальні та виправні» (далі – Уложення) 1903 року. Цій проблемі присвячувалась Глава восьма «Про порушення постанов щодо військової та земської повинності».

Особливу увагу при розгляді Глави восьмої Уложення 1903 року слід приділити статті 183, що встановлювала: «Офіцер або чиновник запасу армії

чи флоту, винний:

1) у недоставленні чи несвоєчасному доставленні відомостей про себе, що потребувалися для обліку запасу;

2) у неприйнятті, в разі тимчасової відлучки з міста, постійного місця проживання, необхідного для своєчасного отримання заходів, в місці тимчасового перебування, розпоряджень уряду щодо призову на військову службу, – карається грошовою пенею не більше ста рублів» [2, с. 111].

Як бачимо, неприйняття розпоряджень уряду щодо призову на військову службу автоматично вважалось ухиленням від нього. Така стаття була однією з перших норм, що прямо встановлювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу на території Російської імперії. На нашу думку, санкція даної статті була досить м'якою, тому що офіцер, на відміну від рядового солдата, мав за своїми плечима певну військову школу, багаж знань, тому становив більшу цінність для армії.

Стаття 188 встановлювала: «Особа, яка підлягає відбуттю військової повинності в армії чи флоті, або козацьких військах або яка перебуває в запасі армії чи флоту або в ополченні, винна:

1) у заподіянні собі, особисто або опосередковано через іншу особу, з метою ухилення від виконання військової повинності, тілесного ушкодження, що перешкоджає прийому на військову службу чи її відбуванню;

2) в обмані з метою звільнення від військової повинності або присвоєнні ненаданої законом пільги за цією повинністю, чи отриманні відстрочки з її виконання без законного на те права;

3) у самовільному залишенні Батьківщини чи неповерненні на неї з метою ухилення від військової повинності,

– карається заточенням у в'язницю на строк не менше шести місяців.

Особі, яка підлягає відбуванню військової повинності в армії, флоті чи козацьких військах, винній у злочинному діянні, передбаченому в пункті першому, або другому чи третьому, в разі, якщо вона здатна служити і була знайдена раніше досягнення нею тридцяти чотирьох років, зазначене покарання, після зарахування на військову службу, замінюється для неї одиночним ув'язненням у військовій в'язниці на строк від трьох до чотирьох місяців» [2, с. 111-112].

Як бачимо, рядових солдат-ухилянтів карали більш жорстко, ніж офіцерів, що було недоречно та неправильно. Великим недоліком статті 188 також була відсутність різних покарань за різні способи ухилення. Законодавець не визначав більш небезпечні та менш небезпечні способи ухилення від призову на строкову службу.

Отже, Уложення 1903 року мало ряд недоліків в нормах, що встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, однак ідея розподілу злочинів у сфері ухилення від призову на військову службу на ті, що вчиняються звичайними призовниками, та ті, які вчиняються призовниками-офіцерами, а також виділення різних способів ухилення від

такого призову була досить актуальною.

Розпад Російської імперії і подальше утворення СРСР започаткували новий етап розвитку українських земель – радянський. Він запам'ятався, серед всього іншого, прийняттям цілої низки кримінально-правових актів.

Так, у 1922 р. на території більшості земель сучасної України введено в дію Кримінальний кодекс УСРР.

На статті, що встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, у Кримінальному кодексі УСРР 1922 року окремої глави не виділялося – вони відносились до розділу другого «Про злочини проти порядку управління» глави першої «Державні злочини». Стаття 81³ безпосередньо встановлювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на обов'язкову військову службу та передбачала за дане діяння такі санкції: за наявності пом'якшуючих обставин або «малої політичної свідомості» – конфіскація частини майна на суму не менш ніж 300 рублів, з направленням у військову частину для проходження військової служби; за відсутності пом'якшуючих обставин – позбавлення волі на строк від шести місяців з обов'язковою конфіскацією частини майна і поверненням після відбування покарання у військову частину для проходження встановленого строку військової служби [3, с. 30].

Вважаємо, що основним недоліком цієї статті була нечітка визначеність санкції, яка встановлювала нижчий поріг покарання, але не регулювала вищий. Окрім того, законодавець ввів не зовсім зрозуміле поняття «мала політична свідомість».

Стаття 81⁴ передбачала: «Ухилення від призову на обов'язкову військову службу шляхом заподіяння собі ушкодження в здоров'ї, підроблення документів, підкупу посадових осіб, зміна власного прізвища або звання, так само під приводом релігійних переконань чи шляхом інших хитрощів, карається позбавленням волі на строк не менше одного року з обов'язковою конфіскацією частини майна» [3, с. 30]. Дана стаття мала такі ж недоліки, як і попередня. Окрім того, диспозиції статей 81³ та 81⁴ відрізнялися лише тим, що в останній перелічувалися способи ухилення.

Такий підхід у встановленні кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є, м'яко кажучи, не досить зрозумілим. Можна припустити, що перелічені способи ухилення є обтяжуючими обставинами скоєння злочину, передбаченого ст. 81³, однак тоді постає питання у доцільності використання в статті 81⁴ словосполучення «чи шляхом інших хитрощів», адже в разі ухилення від строкової військової служби будь-яким іншим, не передбаченим законом способом, постає питання, за якою статтею мають притягувати до кримінальної відповідальності винну особу. виправити таку колізію необхідно було або шляхом поєднання двох статей в одну з видаленням словосполучення «чи шляхом інших хитрощів» (в такому разі частина друга статті виступала б кваліфікуючою ознакою), або за допомогою вилу-

чення з Кодексу статті 81³ (в такому разі необхідно було б понизити нижній ступінь покарання у ст. 81⁴ до того, що був зазначений у ст. 81³).

Отже, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року мав ряд недоліків в статтях, що передбачали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу. Крім того, даний нормативно-правовий акт не містив окремо норм, які б встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу. На нашу думку, дані недоліки пояснюються дуже легко – після революції та хаосу, що панували на території колишньої Російської імперії, нова радянська влада прагнула якнайшвидше вивести із обігу все, що було створено при цареві, в усіх сферах життя (в тому числі в юридичній площині). Саме тому Кодекс 1922 року було створено «на швидку руку» з низкою недоліків.

Кримінальний Кодекс УСРР 1922 року проіснував недовго – до 1927 року, коли на зміну йому було видано новий Кримінальний кодекс. Основним завданням даного нормативно-правового акта, згідно зі ст. 1, була судово-правова охорона Радянської Соціалістичної Держави і встановленого в ній правопорядку від суспільно небезпечних діянь (злочинів) шляхом застосування до винних вказаних в даному Кодексі засобів соціального захисту [4, с. 5].

Отже, виходячи з визначення завдання, даний нормативно-правовий акт ставив на перше місце захист інтересів держави. Це можна пояснити тим, що у країні панував тоталітарний режим, для якого найвищою цінністю була не людина, а існуючий суспільний устрій.

На відміну від попереднього Кодексу, в Кримінальному кодексі 1927 року кримінальна відповідальність за ухилення від призову на військову строкову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу закріплювалася лише в одній статті – 56¹², що відносилася до частини «А» глави другої «Злочини проти порядку управління». Згідно зі ст. 55 злочин проти порядку управління – це скоєне без контрреволюційної мети діяння, що порушує правильну діяльність органів управління чи народного господарства, або таке, що послаблює силу і авторитет влади і поєднане з опором органам, владі, перешкоджанням їх діяльності чи невиконанням законів [4, с. 26].

Стаття 56¹² складалася з двох частин. У першій передбачалася кримінальна відповідальність за «відмову або ухилення» від призову на строкову військову службу. Дане діяння каралося позбавленням волі на строк до шести місяців з відправленням після відбуття покарання в частини військ для проходження встановленого строку служби, а за пом'якшуючих обставин – дисциплінарним стягненням, що накладалося військовим керівництвом частини, куди направлялася особа, що ухилялася від служби [4, с. 27-28].

Вважаємо, в даній нормі недоречним було використання термінів «відмова або ухилення», адже в даному контексті «відмова» – це і є різновид ухилення від призову на строкову військову службу.

Частина друга вказаної статті зазначала: «Ті самі дії за обтяжуючих обставин, і в тому числі при ухиленні шляхом ушкодження здоров'я, фальсифікації документів, підкупу посадових осіб і т. ін., а також під приводом релі-

гійних вподобань, тягнуть за собою позбавлення волі на строк до п'яти років з наслідками, вказаними в частині першій даної статті» [4, с. 28].

Як бачимо, в даній статті було виправлено колізію в законі, що існувала в статтях 81³ та 81⁴ Кримінального кодексу 1922 року, шляхом об'єднання двох статей в одну з подальшим її поділом на дві частини. Окрім того, встановлювалася верхня межа покарання. На нашу думку, завдяки таким корективам даний нормативно-правовий акт в частині кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу був значно вдалішим, набагато прозорішим, зменшував можливості суб'єктивного винесення покарання.

В 1930 році до зазначеної статті було внесено зміни. Частина перша була наведена в такій редакції: «За ухилення від чергового призову на дійсну військову службу застосовуються виправно-трудова роботи на строк до одного року». Отже, законодавець більш вдало, на нашу думку, сформував диспозицію та пом'якшив покарання. Що стосується другої частини статті 56¹², то тут також було внесено невелику зміну: додано такий спосіб ухилення від призову на строкову військову службу, як симуляція хвороби [5, с. 21].

Вважаємо, що такі зміни в статті в цілому робили її більш досконалою з юридичної точки зору, однак її недоліком була однорідність способів ухилення. Законодавець не встановлював, які з перелічених способів вчинення даного злочину є більш небезпечними та мають тягнути більш суворе покарання, а які – менш небезпечні і мають каратися більш м'яко. Окрім того, недоліком Кримінального кодексу 1927 року була відсутність спеціальної норми, яка б регулювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу.

У 1960 році в УРСР було видано новий Кримінальний кодекс, який діяв навіть після розпаду Радянського Союзу – аж до 2001 року. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу передбачалася статтею 72, що так і називалася – «Ухилення від призову на строкову військову службу». Зазначена стаття відносилася до глави першої Особливої частини «Злочини проти держави» і суттєво відрізнялася від ст. 56¹² Кримінального кодексу УСРР 1927 р. Законодавець в новому Кодексі не розписував способи ухилення, а лише встановлював кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років [6].

На нашу думку, такий підхід був дуже непрофесійним. Складається враження, що дану статтю було написано «на швидку руку», аби просто встановити кримінальну відповідальність, а далі передати повноваження щодо вирішення справи суду, який на власний розсуд мав встановити ступінь суспільної небезпеки діяння та, зокрема, способу його вчинення. Окрім того, в ньому не регулювалося питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу. Отже, з точки зору встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, Кримінальний кодекс 1960 р. містив ряд недоліків та був менш вдалим, ніж

кодекси 1922 та 1927 років.

Висновки. Першим нормативно-правовим актом, виданим у ХХ столітті, що встановлював кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу у Російській імперії (до складу якої входила більша частина сучасної України), було «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1903 року. Даний законодавчий акт, попри ряд недоліків, поділяв вищезазначені злочини залежно від способу ухилення. Крім того, в Уложенні встановлювалися різні покарання за ухилення від призову на військову службу для звичайних призовників та призовників-офіцерів.

Подальші кримінально-правові закони, що змінювали один одного, все менше торкалися проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. В результаті Кримінальний кодекс 1960 року взагалі розкривав вказаний злочин поверхнево, що негативно відображалось на правовому забезпеченні комплектації армії.

З огляду на зовнішню військову загрозу, що нависла над нашою державою, на нашу думку, чинний Кримінальний кодекс України 2001 року слід також удосконалити в частині кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Для вирішення цього завдання доцільно скористатися власним історичним досвідом. Саме тому перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо розгляд та аналіз чинних кримінально-правових норм, що регулюють відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Бібліографічні посилання

1. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/12338/1/100_29.pdf.
2. Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение / Н. Т. Волковъ // Склад изданий П.Т. Волкова в Москве. – М., 1906 г. – 416 с.
3. Уголовный кодекс УССР, с измен. и дополнениями по 1 ноября 1924 г. и алфав. указателем / Юридическое издательство Наркомюста УССР. – Х., 1924. – 74 с.
4. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г. (с изменениями по 1 июня 1928 г.) / 4-е офиц. Издание; Юридическое издательство Наркомюста УССР. – Х., 1928. – 79 с.
5. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. / Офіц. текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. – Київ, 1950. – 168 с.
6. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/page>.

Каторкин Р.А. Уголовно-правовое обеспечение призыва на срочную военную службу, военную службу по призыву лиц офицерского состава в Украине в ХХ веке. Рассматривается развитие на землях современной Украины уголовно-правовых норм, регулирующих ответственность за уклонение от призыва на срочную военную службу, военную службу по призыву лиц офицерского состава в ХХ веке, анализируются их основ-

ные недостатки и преимущества.

Ключевые слова: уклонение, призыв, срочная военная служба, преступление, наказание, офицерский состав, Уголовный кодекс.

Katorkin R.A. Criminal-legal support of conscription for term military service, military service after conscription of individual officers in Ukraine in XX century. In 1991 our country has gained its independence, but regarding the latest events in Donbass and in The Autonomy Republic of Crimea this achievement must be defended every day thus the democratic pro-european way which Ukraine has chosen for itself is not shared by not all its “neighbours”. The daily war that waged on the territory of our Motherland once again demonstrates us the importance of strong and disciplined army. Problems in its configuration undermine the fighting capacity of the state, thus putting at risk the life, health and freedom of million of citizens. In this regard any violations in this area got particular meaning.

Problems of criminal liability for draft evasion have been researched by different scholars however despite this the study of criminal liability for draft evasion in historical-legal aspect have not been made.

The purpose of this research is to trace the evolution of criminal-legal liability for draft evasion, to disclose basic shortcomings and advantages.

The author has considered the development on today Ukrainian lands of criminal-legal rules that regulated liability for draft evasion in XX century, and has analyzed its basic shortcomings and advantages. In particular he has paid attention to such laws as “Article on criminal and correctional punishments” of 1903, Criminal Codes of The Ukrainian Soviet Socialist Republic of 1922, 1927, and 1960.

The prospective direction of further research is considered the convey and analysis of criminal-legal provisions in force regulating liability for draft evasion.

Keywords: evasion, conscription, term military service, crime, punishment, officer staff, Criminal Code.

Надійшла до редакції 19.01.2017

Кіцелюк В.М.

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98 : 343.34

МОЖЛИВОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто основні види судових експертиз, які призначаються під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. Розкрито можливості таких експертних досліджень, а також вивчено питання послідовності та моменту їх призначення. На основі аналізу наукових джерел обґрунтовано необхідність проведення комплексних експертних досліджень для ефективного розслідування означених порушень.

Ключові слова: *судова експертиза, розслідування порушень вимог пожежної безпеки, порядок призначення, комплексний характер, завдання експертних досліджень, пожежно-технічна експертиза.*